

Вячеслав Корнієнко

З ЛИСТУВАННЯ МІЖ ФЕДОРОМ УСПЕНСЬКИМ ТА ДМИТРОМ ГОРДЕЄВИМ

По поверненню до Радянської Росії Федір Успенський з усією своєю завзятістю спробував налагодити працю по становленню візантійознавства як наукової дисципліни, ставши засновником та керівником Російсько-візантійської комісії при Академії наук і намагаючись залучити до діяльності комісії провідних фахівців у цій галузі¹. Одним з таких вчених був відомий український та грузинський візантиніст Дмитро Петрович Гордеєв (1889–1964). Гордеєв був учнем Федора Івановича Шміта, у 1910–1904 рр. – стипендіата Російського археологічного інституту в Константинополі, а у 1908–1912 рр. – вченого секретаря цієї наукової установи. Можливо, саме за посередництвом Шміта і відбулось знайомство Гордеєва з відомим візантиністом, адже, як показують тексти епістол, Дмитро Петрович був добре знайомий з родиною Успенських.

У рамках роботи Русько-візантійської комісії діяла Русько-візантійська історико-словникована комісія, яка, на думку Успенського, мала підготувати нове видання словника середньовічної греки Шарля Дюканжа². Саме до складу цієї комісії Успенський запропонував увійти Гордеєву, однак той дипломатично відмовив, наголосивши на тому, що йому більше цікаві питання мистецтвознавства, а не філології, а також публікація у “Візантійському временнику”, видання якого намагався відродити Успенський.

Незважаючи на дипломатичну відмову Гордеєва, Успенський не покидає надії на включення Гордеєва до складу комісії, про що і сповістив у листі від 22 червня 1925 р., попросивши ще раз подумати. Вочевидь, Дмитро Петрович все ж поступився, адже прізвище, щоправда закреслене, знаходимо у “Списку новообраних членів академічної Русько-візантійської історико-словарної комісії” під № 24 за 24 квітня 1926 р.³

Проте, в роботі комісії Гордеєв так і не взяв участі, так само як і не вдалося йому надрукувати свої праці у “Візантійському временнику”, хоча певні позитивні зрушения в напрямку відродження періодика все ж

¹ Докл. див.: В. Бенешевич, *Ф.И. Успенский как основатель Русско-византийской комиссии Академии наук, Памяти академика Федора Ивановича Успенского 1845–1928*, Ленинград 1929, с. 67–74; О.А. Барынина, *Отечественное византиноведение на рубеже эпох: Русско-византийская комиссия (1918–1930)*, Санкт-Петербург 2010, 323 с.

² О.А. Барынина, *Op. cit.*, с. 62–79.

³ *Ibid.*, с. 236.

були (24 випуск вийшов у 1926 р., 25 – у 1927 р.). Можливо, перспектива публікації у візантологічному збірнику була тим козиром, за допомогою якого Успенський намагався залучити Гордеєва до роботи у Руссько-візантійській комісії (за принципом – “вранці гроші, ввечері стільщі”?). Утім, це лише мое припущення, і не виключено, що на момент написання листа до Дмитра Петровича Федір Іванович дійсно не мав достатньої інформації про подальшу долю цього періодичного видання.

У будь-якому разі, означене листування є цікавим доповненням до ленінградського періоду життя відомого візантиніста на ниві його керування Руссько-візантійською комісією. Додає воно цікавих моментів до біографії грузинського та українського візантиніста Дмитра Гордеєва.

Листи Успенського до Гордеєва та чернетки відповідей останнього зберігаються в особовому фонді Д.П. Гордеєва (ф. 208) Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Друкуються мовою оригіналу сучасним правописом.

1. *Ф. Успенський – Д. Гордеєву, Петроград – Тифліс, 25 вересня 1923 р.⁴*

Петроград, 25 сент[ября] 1923 г.

Глубокоуважаемый Дмитрий Петрович.

Пользуюсь любезностью Григория Филимоновича⁵, чтобы исполнить Ваше желание относительно возвращения оставшихся у меня рукописей. Дело с печатанием “Виз[антийского] Временника”⁶ не имеет движения, и даже для ближайшего будущего я не вижу просвета. Таким образом я с грустным чувством отказываюсь от материала доставленного в “В[изантийский] Врем[енник]”. Будет ждать лучших условий, а теперь примите уверение в дружеском расположении и доброй памяти.

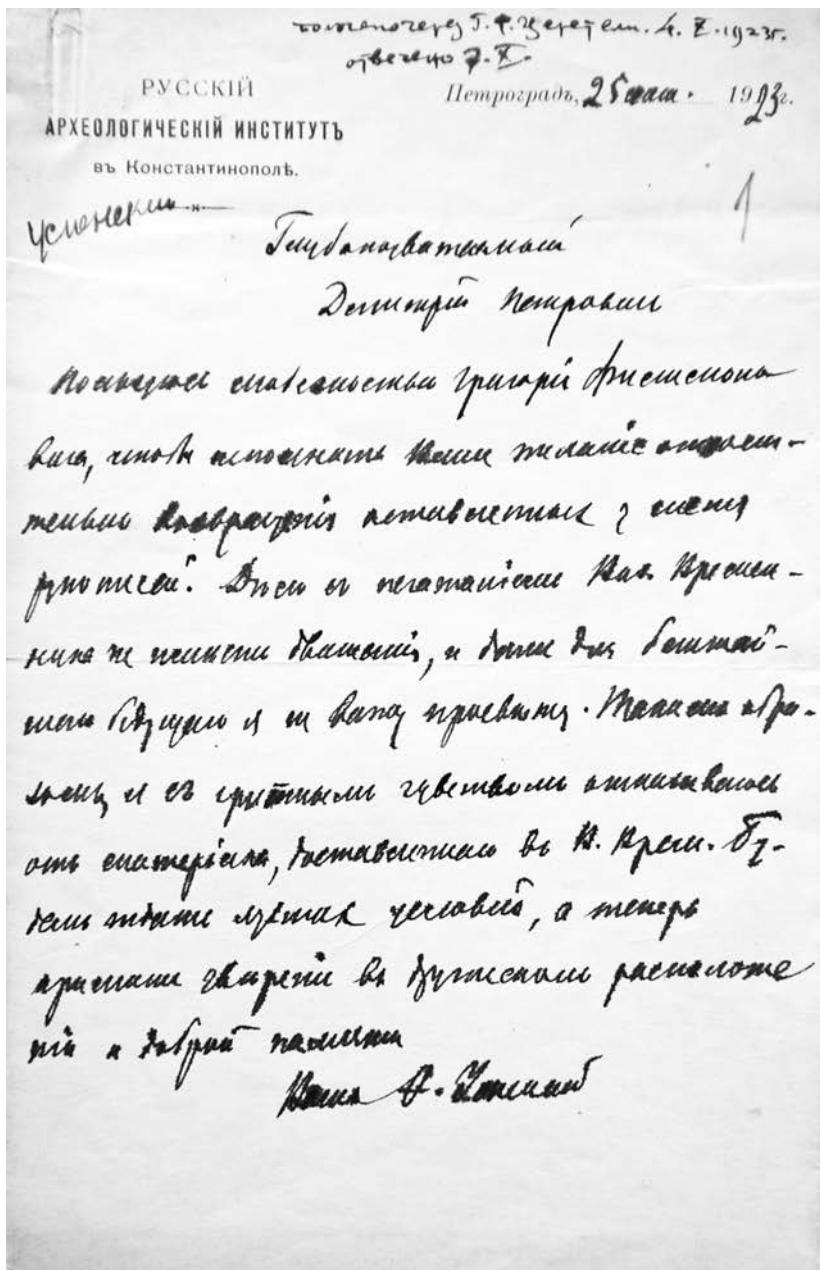
Ваш Ф. Успенский.

ЦДАМЛМ України, ф. 208, оп. 2. спр. 193, арк. 1, автограф.

⁴ Лист виконаний на бланку Російського археологічного інституту в Константинополі, у лівому куті – штамп “Русский археологический институт в Константинополе”. Праворуч – заповнене поле дати: Петроград, 25 сент[ября] 1923 г.” У верхньому полі Д. Гордеєвим дописано: “Получено через Г.Ф. Церетели 4.X.1923 г. Отвеченено 7.X.”.

⁵ Церетелі, Григорій Филимонович (1870–1938) – філолог, член-кореспондент Російської Академії наук. Досліджував історію грецької палеографії, писемності та літератури. Один з основоположників папірології.

⁶ Візантинознавче періодичне видання, що виходило у 1894–1927 рр. у Санкт-Петербурзі. З 1947 р. відновлене у Москві та видається донині.

Лист Ф. Успенського до Д. Гордєєва від 25 вересня 1923 р.

2. *Д. Гордеев – Ф. Успенському, Тифліс – Ленінград, 9 квітня 1925 р.*

Ф.І. Успенському.

Т[ифлі]с

9.IV.1925.

Глуб[окоуважаемый] Ф[едор] Ив[анович].

Только на счет⁷ полной не налаженности информации в наших научных кругах должен я отнести несвоевременно полученное здесь известие о состоявшемся уже юбилее Вашем⁸, и то дошедшее ко мне через частные вторые руки. Поэтому не считите за невнимательность мое запоздалое поздравление – “лучше поздно, чем никогда”, раз это относится к добруму намерению – позвольте пожелать Вам еще многих лет плодотворных трудов на нашей столь скучной⁹ видными силами¹⁰ на ниве византиноведения. Из последнего (за 1925 г.) отчета РАН я смог узнать¹¹ как, несмотря на тяжелое положение научной и издательской работы, Вам удается продвигать, по возможности, научное дело. Указанное там положение с “Виз[антийским] Вр[еменником]” меня глубоко опечалило. А относительно “Аннал[ов]”^{12, 13} можно только порадоваться успеху прекрасного периода. До Тифлиса дошла только кн[ига] IV; как обстоит дело с кн[игой] V? Каково положение вопроса с имущественным и научным наследством Р[усского] Арх[еологического] И[нститута] в К[онстантино]поле?

Прошу передать поздравление и поклон Вашей супруге¹⁴.

[Д.П. Гордеев].

ЦДАМЛМ України, ф. 208, оп. 2, спр. 80, арк. 1, автограф, чернетка.

3. *Ф. Успенський – Д. Гордееву, Ленінград – Тифліс, 6 травня 1925 р.¹⁵*

[Ленінград, 6.V.1925].

Многоуважаемый Дмитрий Петрович.

Примите искреннюю благодарность за любезное приветствие с исполнившимся 80-летием моей жизни. Преклонный возраст оказывает влияние на силы и на плодотворность работы, и это по временам приводит

⁷ Слова “на счет” написані над рядком.

⁸ 7 (19) лютого 1925 р. Успенському виповнилося 80 років.

⁹ Далі знаходиться закреслене “работниками”.

¹⁰ Слова “видными силами” написані над рядком.

¹¹ Слово “узнать” написане над рядком. Далі в рядку знаходиться закреслене “усмотреть”.

¹² Мовитися про видання: “Анналы: журнал всеобщей истории, издаваемый Российской академией наук”, що почав виходити у Петрограді з 1922 р.

¹³ Далі знаходиться закреслене “долж”.

¹⁴ Успенська (Ващенко), Надія Ерастівна (1862–1942).

¹⁵ У верхньому полі на першій сторінці рукою Д. Гордеєва виконано два записи. “На конверті ленінградський штемпель от 6.V.1925.” та “Получено 12.V. 1925, отвечено тогда же”.

меня в крайнее смещение. Сейчас говорить, что нужно освобождать себя от обязанностей, принятых на себя разновременно, а главное – уклоняться от предприятий, которые как будто неизбежно и невольно ловят вас на дороге; между тем практика жизни и желание забыться и увлечься делом заставляет делать другое...¹⁶ В настоящее время наиболее серьезное дело у меня по Русско-Византийской академической комиссии¹⁷. Идет речь¹⁸ о приготовлении материала для переиздания¹⁹ греческого словаря Дюканжа²⁰ и об организации рабочих сил. В связи с этим ставится вопрос о приготовлении словаря личных и местных имен и технических терминов по Византизму (истории в широком смысле). Я был бы очень рад, если бы Вы согласились принять участие в нашей работе на правах члена Р[усско]-Византийской комиссии. О деталях можно договориться, но было бы желательно знать Ваш взгляд на мое предложение и мнение о том, могли ли бы посвятить Вы нашей работе несколько часов в неделю. Есть маленькая надежда, что “Виз[антийский] Временник” возобновиться. “Анналы” выйдут не раньше осени (V кн[ига]).

Искренне преданный

Ф. Успенский.

ЦДАМЛУ України, ф. 208, оп. 2, спр. 193, арк. 2–23в., автограф.

4. Д. Гордеев – Ф. Успенському, Тифліс – Ленінград, 12 травня 1925 р.

Тифліс.

12.V.1925.

Многоуважаемый Федор Иванович!

Получив Ваше любезное письмо (с ленинградским штемпелем от 6.V. с[его] г[ода]), спешу настоящим неотложательно ответить. Глубоко признателен за приглашение в члены Р[усско]-Византийской комиссии; но, должен сознаться, это приглашение меня несколько смущило и вот почему – входя в какое-либо²¹ предприятие²² я не люблю быть праздным бездеятельным²³ его членом, с другой стороны по своему образованию я

¹⁶ Так у листі.

¹⁷ Наукова установа, що діяла в складі Російської академії наук у 1918–1930 рр.

¹⁸ Далі знаходиться закреслене “об”.

¹⁹ Слово “издания” написане над рядком.

²⁰ Дюканж, Шарль (1610–1688) – історик-медієвіст, філолог-енциклопедист.

²¹ Далі знаходиться закреслене слово “дело”.

²² Слово “предприятие” написане над рядком.

²³ Початкове “малодеятельным” виправлено на “бездеятельным”: “мало” – закреслене, над ним написано “без”.

не филолог и плохой эллинист (начал изуч[ать] греч[еский] яз[ык] только в У[ніверсите]те), а потому насколько я мог бы быть действительно полезным в работах чисто филологического характера и при том столь ответственном, как приготовление материалов для переиздания греческого словаря Дюканжа? Само предприятие, особенно в столь плодотворно расширяемой программе, исключительного значения. Если я смогу быть полезным по наведению тех или иных справок и разъяснений здесь на месте, особенно по отделу личных имен и местных наименований, то, по мере сил и возможности, готов служить указанному делу. Работы же другого рода я не решаюсь²⁴, особенно в тифлисских условиях оборудования (вернее отсутствия такового), принять на себя, дабы не обмануть лестного для меня доверия.²⁵ В случае выражения²⁶ вопроса о возобновлении “Виз[антийского] Вр[еменника]”²⁷ в благоприятною сторону, то, если мое сотрудничество окажется признанным желательным, просил²⁸ бы меня оповестить заранее, с указанием срока доставки рукописи. Для “Виз[антийского] Врем[енника]” располагаю разнообразным материалом. Просил бы сообщить также тогда же – на сколько таблиц я имел²⁹ бы возможность³⁰ рассчитывать, т[ак] к[ак] в зависимости от иллюстративного материала мог бы стоять выбор тем.

Ваше сетование³¹ на преклонный возраст естественны, но Вы, как я имею сведения, настолько бодры и трудоспособны, что можно только от души пожелать, чтобы интересующие Вас научные предприятия “неизбежно” (а вовсе не “как будто”) ловили бы Вас на дороге: искренне³² желаю продления с прежней энергией плодотворность трудов Ваших.

Прошу передать поклон Вашей супруге.

[Д.П. Гордеев].

ЦДАМЛМ України, ф. 208, оп. 2, спр. 193, арк. 3–33в., автограф, чернетка.

²⁴ Літери “еш” написані над словом.

²⁵ Далі знаходиться закреслене слово “Если”.

²⁶ Фраза “В случае выражения” написана над рядком.

²⁷ Далі знаходиться закреслене “будет выражен”.

²⁸ Слово виправлене з “прошу”; літери “ил” надписані над закресленим “шу”.

²⁹ Слово “имел” написане над закресленим під ним словом “мог”.

³⁰ Слово “возможность” написане над рядком.

³¹ Слово “сетование” написане над рядком, під ним знаходиться закреслене нерозбірливє слово.

³² Слово “искренне” написане над рядком, під ним знаходиться закреслене нерозбірливє слово.

5. Ф. Успенський – Д. Гордеєву, Ленінград – Тифліс, 22 червня 1925 р.³³

Многоуважаемый Дмитрий Петрович.

На Ваше письмо от мая с[его] г[ода] имею сказать несколько слов. Не возражая по существу против Ваших слов об участии в работах Русско-Визант[ийской] комиссии, в качестве руководителя по предприятию могу сослаться на имманентно коллективный характер работы, который требует, чтобы к нему привлекаемы были все силы, могущие быть полезными. Не считая Вашего ответа окончательным и безусловно уклончивым, прошу подождать от нас составляемой программы самой техники работы и образцовой карточки (фишки), получив которые Вы будете иметь возможность окончательно судить о деле.

Крайне сожалею, что не смогу пока сказать Вам ничего определенного о возрождении “Визант[ийского] Временника”. Пока не назначены средства, ничего нельзя предпринять и приходится подчиниться неизбежному.

Очень благодарен за утешительные и сочувственные выражения по поводу моей старости. Привет от Надежды Эрастовны.

Ваш Ф. Успенский.

22 июня 1925.

[Ленинград].

ЦДАМЛУ України, ф. 208, оп. 2. спр. 193, арк. 4–4зв., автограф.

³³ На першій сторінці у верхньому полі рукою Д. Гордеєва написано: “получ[ено] 29.VI.1925”.